

Суєтнов Євгеній Павлович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: evgeny-suetnov@ukr.net
ORCID 0000-0002-4094-444X

doi: 10.21564/2414–990x.150.210381
УДК 349.6

ЕКОСИСТЕМА ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

У статті проаналізовано доктринальні погляди на екосистему як об'єкт екологічного права та її місце серед інших об'єктів еколого-правового регулювання. Обґрунтовано думку про те, що впровадження екосистемного підходу передбачає трансформацію екологічного права на рівні об'єктного складу та визнання екосистеми його центральним об'єктом. Зроблено припущення, що така зміна структурної організації екологічного права може в майбутньому суттєво вплинути на його подальший розвиток та кодифікацію його джерел.

Ключові слова: екологічне право; екологічне законодавство; об'єкти екологічного права; екосистема; екосистемний підхід.

*Суєтнов Е. П., кандидат юридических наук, доцент кафедры экологического права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: evgeny-suetnov@ukr.net ; ORCID: 0000-0002-4094-444X*

Екосистема как объект экологического права сквозь призму внедрения экосистемного подхода

В статье анализируются доктринальные взгляды на экосистему как объект экологического права и ее место среди других объектов эколого-правового регулирования. Обосновывается мысль о том, что внедрение экосистемного подхода предусматривает трансформацию экологического права на уровне объектного состава и признание экосистемы его центральным объектом. Делается предположение, что такое изменение структурной организации экологического права может в будущем существенно повлиять на его дальнейшее развитие и кодификацию его источников.

Ключевые слова: экологическое право; экологическое законодательство; объекты экологического права; экосистема; экосистемный подход.

Постановка проблеми. З метою забезпечення сталого майбутнього людства у міжнародному екологічному праві виникла та поширилась новітня стратегія комплексного управління природними ресурсами під назвою «екосистемний

підхід», головною категорією якого є «екологічна система», або скорочено «екосистема». Впровадження екосистемного підходу в національне екологічне законодавство та право зумовило потребу в науковому дослідженні екосистеми як об'єкта еколого-правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній доктрині екологічного права зазначене питання є маловивченим і лише побічно висвітлюється у працях В. І. Андрейцева (V. I. Andreitsev), Г. В. Анісімової (A. V. Anisimova), А. П. Гетьмана (A. P. Getman), М. А. Дейнеги (M. A. Deineha), М. В. Краснової (M. V. Krasnova), Н. Р. Малишевої (N. R. Malysheva), В. В. Носіка (V. V. Nosik), В. І. Олещенка (V. I. Oleshchenko), Е. В. Позняк (E. V. Pozniak), А. К. Соколової (A. K. Sokolova), М. К. Черкашиної (M. K. Cherkashyna), С. В. Шарاپової (S. V. Sharapova), Ю. С. Шемшученка (Yu. S. Shemshuchenko) та ін. Як зауважує із цього приводу В. В. Носік (V. V. Nosik), за винятком окремих наукових публікацій, у яких розкриваються правові аспекти впровадження екосистемного підходу в Україні, у сучасних доктринах земельного, аграрного, природоресурсного та екологічного права України не проведено комплексного монографічного чи дисертаційного дослідження юридичної сутності поняття «екосистема» як правової категорії, так само як і досі залишаються відкритими теоретичні та практичні питання щодо можливості законодавчого врегулювання правового режиму різних екосистем як самостійних об'єктів суспільних відносин [1, с. 25, 26]. Аби спробувати хоча б частково виправити таку ситуацію, вважаємо за доцільне розглянути наявні в юридичній літературі погляди вчених та навести власні міркування стосовно окресленої проблематики, а тому **метою статті** є дослідження екосистеми як об'єкта екологічного права крізь призму впровадження екосистемного підходу.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що термін «екосистема» (від дав.-гр. οἶκος – житло, оселище, приміщення, δῆμος – поєднання, утворення, організація, об'єднання) у науковий обіг ввів англійський ботанік та еколог А. Тенслі (A. Tansley). У своїй праці «Правильне та неправильне використання ботанічних термінів» (1935 р.) він писав, що хоч організми й претендують на наш головний інтерес, але якщо ми починаємо мислити фундаментально, ми не можемо відокремити їх від їхнього середовища проживання, з яким вони утворюють єдину фізичну систему. Сформовані таким чином системи, з погляду еколога, є основними одиницями природи на землі. Наші природні людські забобони змушують нас розглядати організми як найважливіші частини цих систем, проте, безумовно, неорганічні фактори теж є частинами – без них не може бути жодної системи, й існує постійний обмін різними видами всередині кожної системи, не лише між організмами, а й між органічним і неорганічним. Ці екосистеми, як ми можемо їх назвати, є найрізноманітніших видів і розмірів та утворюють категорію багатовузлових фізичних систем, які варіюються від Всесвіту в цілому до атома. Отже, екосистема – особлива категорія серед фізичних систем, де організми та неорганічні фактори є компонентами, які перебувають у відносно стабільній динамічній рівновазі [2, с. 299, 306].

Через чотири роки науковець надав лаконічніше визначення екосистеми: «Одиниця рослинності, що розглядається як така система, яка включає не лише рослини, з яких вона складається, а й тварини, звичайно пов'язані з ними, а також усі фізичні та хімічні компоненти безпосереднього навколишнього середовища або середовища існування, які разом утворюють пізнавану самостійну цілісність» («Британські острови та їхня рослинність», 1939 р.) [3, с. 228].

Слід зазначити, що як альтернатива поняттю «екосистема», позбавленому «географічності», у 1942 р. російським біологом В. М. Сукачевим (V. N. Sukachev) було запропоновано термін «біогеоценоз» (від дав.-гр. βίος – життя, γῆ – земля та κοινός – загальний) для позначення «елементарної ділянки земної поверхні», а в 1964 р. учений дав його класичне визначення: «Сукупність на відомому протязі земної поверхні однорідних природних явищ (атмосфери, гірської породи, рослинності, тваринного світу та світу мікроорганізмів, ґрунту та гідрологічних умов), яка має свою особливу специфіку взаємодій цих компонентів та певний тип обміну речовиною та енергією між собою та з іншими явищами природи, та яка являє внутрішню суперечливу діалектичну єдність, що перебуває в постійному русі, розвитку» [4, с. 23]. Довгий час у науці тривали суперечки стосовно відмінності між цими поняттями, які завершилися усвідомленням того, що біогеоценоз можна вважати окремим випадком екосистеми, коли її просторові межі визначаються межами земельної ділянки, вкритої однорідним фітоценозом.

Також зауважимо, що в географічних науках еквівалентом терміна «екосистема» є введений у 1963 р. російським географом В. Б. Сочавою (V. B. Sochava) термін «геосистема», який так само позначає об'єктивно існуючий природний комплекс, що складається із взаємопов'язаних та взаємодіючих компонентів. Схожість цих понять є об'єктивною, бо йдеться про один і той самий об'єкт, а відмінність є суб'єктивною, бо йдеться про різні погляди на нього. В екосистемах абіотичні компоненти відносно до біотичних розглядаються як фактори, а їхні зв'язки між собою вважаються другорядними щодо зв'язків усередині біоти. До того ж, поняття екосистеми не обмежено просторовими рамками та може бути віднесено до болотної купини, ділянки лісу чи біосфери в цілому. В геосистемах усі компоненти природи, і біотичні, і абіотичні, розглядаються як рівнозначні, обов'язковою властивістю геосистем є наявність зовнішніх кордонів, завдяки яким вони відокремлюються в просторі. Синонім екосистеми – біогеоценоз, синонім геосистеми – природно-територіальний комплекс. Термін «екосистема» вживається, головним чином, у біологічних науках, термін «геосистема» – в географічних [5, с. 24]. Основним шаблоном ієрархії геосистем є ландшафт.

У різні роки в науковій літературі були вироблені різні визначення екосистеми. Приміром, на думку американського еколога Р. Ліндемана (R. Lindeman) (1942 р.), екосистема може бути визначена як система, що складається з фізико-хіміко-біологічних процесів, які діють у просторово-часовій одиниці будь-якої величини, тобто біотична спільнота плюс її абіотичне середовище [6,

с. 400], за переконанням американського зоолога Ф. Еванса (F. Evans) (1956 р.), екосистема включає циркуляцію, перетворення і накопичення матерії та енергії за посередництвом живих організмів і їх діяльності [7, с. 1127], а за поглядом американського ботаніка Ф. Фосберга (F. Fosberg) (1963 р.), вона є функціонуючою взаємодіючою системою, що складається з одного чи декількох живих організмів та їх ефективного середовища, як фізичного, так і біологічного [Наведено за: 8, с. 243].

Та, напевно, найбільший внесок у розвиток концепції екосистеми зробив «батько сучасної екології», американський еколог Ю. Одум (E. Odum), який у популярному підручнику «Основи екології» (1953 р.) визначив екосистему як будь-яку сутність чи природну одиницю, що включає живі та неживі частини, які взаємодіють для створення стабільної системи, в якій обмін матеріалами між живою і неживою частинами відбувається круговими шляхами [9, с. 9], а в іншому не менш відомому підручнику «Екологія» (1983 р.) дав таке її тлумачення: «Будь-яка одиниця (біосистема), яка включає всі організми, які функціонують разом (біотичне співтовариство), на даній ділянці та взаємодіє з фізичним середовищем таким чином, що потік енергії створює чітко визначені біотичні структури та кругообіг речовин між живою та неживою частинами» [10, с. 24]. За словами вченого, екосистема – основна функціональна одиниця в екології, оскільки до неї входять і організми, і неживе середовище – компоненти, які взаємно впливають на властивості один одного та необхідні для підтримання життя в тій його формі, яка існує на Землі. Якщо ми хочемо, щоб суспільство перейшло до цілісного вирішення проблем, які виникають на рівні біомів і біосфери, то повинні передусім дослідити екосистемний рівень організації [10, с. 24].

Значення наукових ідей Ю. Одума (E. Odum) важко переоцінити, але його заслуга полягає насамперед у тому, що він запропонував нову структурну організацію екології, центральне місце в якій відвів екосистемі. Завдяки цьому в екології набув поширення екосистемний підхід і екологія перейшла від дослідження живого на рівні організмів до вищого рівня його існування – екосистемного, тоді як концепція екосистеми отримала статус основної конструкції екологічної парадигми. Сам науковець із цього приводу писав, що нова екологія – це, таким чином, системна екологія – або, простіше кажучи, нова екологія має справу зі структурою та функцією рівнів організації, які виходять за межі особи та видів («Нова екологія», 1964 р.) [11, с. 15].

Як зауважив у своїй праці (1966 р.) послідовник системної екології Д. Ван Дайн (G. Van Dyne), екосистема є фундаментальною одиницею «чистої» і «прикладної» екології. Прямо чи опосередковано концепція екосистеми є корисною в управлінні відновлювальними ресурсами, такими як ліси, вододіли, рибацтво, дика природа, сільськогосподарські культури та запаси; розуміння цієї концепції потрібно при захороненні радіоактивних відходів і в аналізі забруднення навколишнього середовища. У застосуванні концепції екосистеми немає обмежень щодо розміру і складності у тому сенсі, що термін екосистема передбачає

поняття, а не одиницю ландшафту або морського пейзажу, акцент робиться на тому, що біолог має виходити за межі своєї конкретної біологічної сутності та враховувати взаємозв'язки між відповідними компонентами та їх середовищем. Хоча концепція екосистеми, продовжує вчений, та методи вивчення екосистем були доступні протягом деякого часу, лише нещодавно екологи висловилися за цю ідею не тільки на словах. Нещодавно було висловлено припущення, що екосистема – це точка згуртування екологів. В екологічних дослідженнях і навчанні відбулось поступове, але чітке зміщення акцентів від опису чи інвентаризації екосистем або їх частин до вивчення потоку енергії, циклів поживних речовин і продуктивності екосистем. Більше розширюються знання від «анатомії» до «фізіології» навколишнього середовища, для чого стають потрібними різні поняття, інструменти і методи [12, с. 3, 4]. А на підставі аналізу вищезазначених слів Ю. Одума (E. Odum) про нову екологію науковець пише, що раніше нас вчили, що екологія – це дослідження взаємозв'язків між організмами та їх навколишнім середовищем, і що екологія може бути поділена на аутоекологію (осіб або видів), популяційну екологію та екологію співтовариств. Терміни «система» та «екологія» передбачають цілісний погляд, тож системна екологія може бути не стільки незалежною галуззю дослідження, скільки точкою зору, способом погляду на речі та їх пояснення, концентрацією відповідних понять, фактів і даних з різних сфер. Тому системну екологію в широкому сенсі можна визначити як дослідження розвитку, динаміки та руйнування екосистем [12, с. 9–10].

Концепцію екосистеми Ю. Одум (E. Odum) спочатку розробляв у рамках екології як біологічної науки, але згодом досліджував її з позиції екології як міждисциплінарної сфери знань, адже, за його словами, хоч екологія і сягає своїми коріннями в біологію, на рубежі 70-х рр. ХХ ст. вона вже вийшла з її рамок, оформившись у принципово нову інтегральну дисципліну, яка пов'язує фізичні та біологічні явища та утворює міст між природними та суспільними науками [10, с. 13]. Прийнявши за основу «первинної» класифікації екосистем не біом, а енергію, учений виокремив чотири її фундаментальних типи: 1) природні, рухомі Сонцем, несубсидовані (відкриті океани, великі глибокі озера, ділянки гірських лісів і грасленди); 2) природні, рухомі Сонцем, субсидовані іншими природними джерелами (прибережна частина естуарію); 3) рухомі Сонцем, субсидовані людиною (наземні й водні агроекосистеми); 4) індустріально-міські, рухомі викопним, іншим органічним або ядерним паливом (міста, передмістя, індустріалізовані зелені зони), де головним джерелом енергії є не Сонце, а паливо, через що такі екосистеми залежать від екосистем перших трьох типів, паразитують на них, отримуючи продукти харчування і паливо [10, с. 188–194]. На підставі цієї класифікації у науці закріпився поділ екосистем на природні, до яких належать: наземні (тундри, ліси, степи, савани, пустелі), прісноводні (озера, річки, струмки, джерела, болота, марші) й морські екосистеми (відкритий океан, прибережні води, прибережні бухти, протоки, гирла річок, лимани, солоні марші, глибоководні рифтові зони), а також штучні (антропоекосистеми,

соціоекосистеми) – створені людиною для задоволення власних потреб, якими є: агроекосистеми (поля, городи, сади та ін.), урбоекосистеми (міста, селища, парки, сквери тощо), техноекосистеми (підприємства, електростанції та інші технічні об'єкти).

Крім цього, завдяки роботам Ю. Одума (E. Odum) у суспільній свідомості було пробуджено розуміння того, що виживання людства цілком і повністю залежить від стабільного функціонування природних екосистем. Підкреслюючи важливість їх ретельнішого вивчення і збереження, він наголошує, що глибоке пізнання природи стимулюється нині не однією лише цікавістю, адже невігластво в питаннях підтримки рівноваги в екосистемах стає загрозою самому існуванню людини [10, с. 77]. За переконанням ученого, уявлення про екосистему й усвідомлення того, що людство становить частину складних біогеохімічних циклів, а не щось зовнішнє по відношенню до них, хоча й володіє дедалі більшою здатністю до їх зміни, – ось основні концепції сучасної екології, які в той же час покликані зіграти найважливішу роль у житті людства; на них має ґрунтуватися діяльність зі збереження природних ресурсів, а тому підходи до вивчення екосистем повинні бути об'єднані та втілені у програму дій, якщо людина хоче пережити сучасну кризу навколишнього середовища, створену нею самою [13, с. 50, 51].

Не менш красномовно щодо цієї проблеми висловлюються й сучасні вчені-екологи. Показово, пишуть В. І. Данілов-Данільян, К. С. Лосев та І. Є. Рейф (V. I. Danilov-Danil'jan, K. S. Losev, I. E. Rejf), що не тільки люди, далекі від науки, а й багато фахівців-екологів досі не усвідомили, що саме становить центральний пункт глобальних змін довкілля, які відбулись переважно за останні 50–100 років у результаті природоруйнівного розвитку економіки та нестримного демографічного зростання. Це не забрудненість середовища існування, від якого страждає більшість населення планети, і не потепління клімату, чий зв'язок з парниковим ефектом деякі дослідники ще ставлять під сумнів. Головний екологічний підсумок господарської діяльності людини – це руйнування природних екосистем на величезних територіях суші, в акваторіях напівзамкнених морів та прибережної океанічної зони. Різке ослаблення середовищетоформуючої і стабілізуючої функції біоти на великих територіях загрожує біосфері катастрофічними наслідками. І тільки опора на природні сили, на природний потенціал живої біоти здатна запобігти найгіршому варіанту подальшого розвитку – демографічному колапсу, обвальному падінню чисельності населення, ерозії основ сучасної цивілізації. Взагалі, наголошують учені, руйнування або деформація природних екосистем унаслідок господарської діяльності людини – це, без сумніву, найважливіший і найістотніший аспект глобальної екологічної кризи [14].

З урахуванням функцій екосистем у природі та їх важливого значення для підтримання її сприятливого стану вкрай актуальною стала потреба збереження та відновлення екосистем як основних структурних одиниць біосфери. Із цих міркувань у міжнародному екологічному праві була розроблена новітня стра-

тегія управління природними ресурсами, яка отримала назву «екосистемний підхід».

Питання збереження та відновлення екосистем та впровадження екосистемного підходу знайшли своє відображення у низці стратегічних міжнародно-правових документів екологічного спрямування, серед яких: Декларація ООН з проблем середовища, що оточує людину 1972 р., Всесвітня стратегія охорони природи 1980 р., Всесвітня хартія природи 1982 р., Декларація щодо навколишнього середовища та розвитку 1992 р., Порядок денний на ХХІ ст. 1992 р., Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття 1995 р., Програма дій з подальшого здійснення Порядку денного на ХХІ ст. 1997 р., Декларація тисячоліття ООН 2000 р., Декларація зі сталого розвитку та План виконання рішень Всесвітнього саміту зі сталого розвитку 2002 р., «Майбутнє, яке ми хочемо» 2012 р., «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» 2015 р. та ін.

Надзвичайно важливою для розширення знань про функціонування екосистем та їх значення для людства є Програма ООН «Оцінка екосистем на порозі тисячоліття», яка здійснювалась у 2001–2005 рр. з метою оцінки наслідків змін в екосистемах для добробуту людей та вироблення наукової основи дій, необхідних для розширення можливостей збереження екосистем і їх сталого використання. У роботу Програми були залучені експерти з усього світу, а результати їх досліджень викладені в 5-ти спеціалізованих томах і 6-ти зведених доповідях. Так, у Доповіді «Екосистеми та добробут людини. Синтез» було зроблено висновки про те, що протягом останніх 50 років люди змінювали екосистеми швидше та інтенсивніше, ніж у будь-який інший період людської історії, в основному щоб задовольняти швидко зростаючі потреби в продовольстві, чистій воді, деревині, волокні та паливі, що призвело до істотних і багато в чому незворотних втрат у різноманітності життя на Землі. Антропогенні зміни екосистем загалом сприяли зростанню добробуту людей та економічному розвитку, однак ці вигоди були отримані за рахунок зростаючих витрат у формі деградації багатьох екосистемних послуг, зростання ризиків нелінійних змін та збільшення бідності окремих груп людей. Ці проблеми, якщо не звертати на них уваги, істотно зменшать вигоди, які майбутні покоління отримуватимуть від екосистем. Складна проблема призупинення деградації екосистем в умовах зростаючого попиту на їхні послуги може бути вирішена, але це потребує значних змін у політиці, інститутах та практиці природокористування [15].

Певні екосистемні аспекти також відбиваються й у численних провідних природоохоронних конвенціях, якими, зокрема, є: Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів, 1971 р., Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, 1973 р., Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин 1979 р., Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики 1980 р., Альпійська конвенція 1991 р., Конвенція про захист морського середовища району Балтійського моря

1992 р., Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 р., Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р., Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат 2003 р. тощо.

Проте найбільш ґрунтовно та послідовно екосистемний підхід розробляється в рамках Конвенції про охорону біологічного різноманіття 1992 р. [16], прийнятої в цілях збереження біорізноманіття, сталого використання його компонентів, а також спільного одержання на справедливій та рівній основі вигод, пов'язаних з використанням генетичних ресурсів (ст. 1). Конвенція закріплює легальне визначення «екосистеми», яка означає динамічний комплекс угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, а також їх неживого навколишнього середовища, що взаємодіють як єдине функціональне ціле (ст. 2), містить відповідні положення щодо збереження та відновлення екосистем та зобов'язує Договірні Сторони сприяти захисту екосистем; вживати заходи з реабілітації деградованих екосистем; запобігати впровадженню чужорідних видів, які загрожують екосистемам, контролювати їх або знищувати (пункти «d», «f» і «h» ст. 8).

Конкретні положення екосистемного підходу передбачені в рішеннях нарад керівного органу Конвенції – Конференції Сторін. На Першій такій нараді (м. Нассау, Багамські острови, 1994 р.) було підтверджено залежність майбутнього всього людства від збереження різноманітності екосистем (п. 1 додатку до рішення I/8) [17], на Другій нараді (м. Джакарта, Індонезія, 1995 р.) екосистемний підхід було визнано головною основою для дій у рамках Конвенції (рішення II/8) [18], а вже на П'ятій нараді (м. Найробі, Кенія, 2000 р.) було прийнято рішення V/6 «Екосистемний підхід», у додатку до якого наведено опис екосистемного підходу (розд. «А»), перелік його принципів (розд. «В») та практичних рекомендацій щодо їх застосування (розд. «С») [19].

Відповідно до розділу «А» екосистемний підхід являє собою стратегію комплексного управління земельними, водними та живими ресурсами, яка забезпечує їх збереження та сталі використання на справедливій основі. Цей підхід засновується на науковій методології, яка охоплює всі рівні біологічної організації, включаючи основні структури, процеси, функції та взаємозв'язки між організмами і навколишнім середовищем, та визнає, що люди з усім їхнім культурним різноманіттям є невід'ємною частиною багатьох екосистем.

Далі наголошується, що переважна спрямованість на структуру, процеси, функції та взаємозв'язки всередині екосистеми відповідає наведеному у Конвенції визначенню екосистеми, яке не уточнює конкретних просторових меж або масштабу. Отже, термін «екосистема» може бути віднесений до будь-якої функціонуючої одиниці будь-якого масштабу. При цьому об'єктами можуть стати, наприклад, піщинка, ставок, ліс, біом або вся біосфера.

І нарешті, екосистемний підхід не підміняє собою інші стратегії управління і збереження, такі як біосферні заповідники, охоронювані райони та програми щодо збереження окремих видів, а також інші підходи, які здійснюються в рамках існуючої національної стратегії та законодавчих структур, проте має сприяти інтеграції всіх перерахованих підходів та інших методів для вирішення

комплексних проблем. Немає єдиного шляху впровадження екосистемного підходу, оскільки це залежить від місцевих, районних, національних, регіональних або глобальних умов. Насправді існує багато можливих способів застосування екосистемного підходу для практичного здійснення цілей Конвенції.

Ратифікувавши Конвенцію про охорону біорізноманіття та інші міжнародно-правові акти, Україна взяла на себе зобов'язання щодо збереження і відновлення екосистем та впровадження екосистемного підходу в національне екологічне законодавство та право, що, серед іншого, передбачає визнання екосистеми об'єктом еколого-правового регулювання на законодавчому рівні та в науці.

Аналізуючи національне екологічне законодавство стосовно цього питання, бачимо як певні успіхи, так і суттєві прогалини. З одного боку, екосистемний підхід широко впроваджується на рівні програмних документів, провідним з яких зараз є Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. [20]. Значна увага в ньому приділена необхідності збереження та відновлення екосистем, зокрема наголошено, що одним з основних завдань для забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу країни (ціль 2) є покращення стану уражених екосистем, а завданнями зі зниження екологічних ризиків для мінімізації їх впливу на екосистеми, соціально-економічний розвиток та здоров'я населення (ціль 4) є зменшення антропогенного впливу на екосистеми та запобігання розповсюдженню інвазійних видів і контроль за їх появою в природних екосистемах. Та найголовніше, що згідно із цим Законом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку держави визнається необхідною умовою досягнення мети державної екологічної політики – досягнення доброго стану довкілля для забезпечення конституційного права кожного громадянина на чисте і безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування та збереження і відновлення природних екосистем (розділ II).

З іншого боку, у законодавчих актах регулятивного характеру процес впровадження екосистемного підходу відбувається значно повільніше. Незважаючи на те, що сам термін «екосистема» в контексті її збереження і відновлення широко вживається в багатьох нормативно-правових актах (Лісовий та Водний кодекси України, закони України «Про меліорацію земель», «Про екологічну мережу України», «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Про аквакультуру» та ін.), у головному екологічному Законі нашої держави – «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. [21] – не лише відсутнє визначення екосистеми, а й взагалі не згадується термін «екосистема», навіть у переліку об'єктів правової охорони, перерахованих у ст. 5 Закону, відповідно до якої ними є навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша

рослинність, тваринний світ), ландшафти й інші природні комплекси, території та об'єкти природно-заповідного фонду, інші території та об'єкти, визначені відповідно до законодавства, а також здоров'я і життя людей.

Визначення природної екологічної системи, між іншим, закріплено, у відповідному Федеральному законі Російської Федерації від 10.01.2002 р. (ст. 1) [22] та Законі Республіки Білорусь від 26.11.1992 р. (в редакції від 17.07.2002 р.) (ст. 1) [23], де вона майже однаково характеризується як об'єктивно існуюча частина природного середовища, яка має просторово-територіальні межі та в якій живі (рослини, тварини та інші організми) та неживі її компоненти взаємодіють як єдине функціональне ціле і пов'язані між собою обміном речовиною і енергією. Попередній Федеральний закон від 19.12.1991 р. та Закон Республіки Білорусь у первинній редакції теж не містили таких визначень, хоча в них уже тоді відбивались питання охорони природних екосистем від забруднення, псування, пошкодження, виснаження та руйнування. Згодом, на відміну від українського, ці закони зазнали суттєвих змін, у тому числі шляхом закріплення в тексті тлумачень загальних понять, зокрема природної екосистеми. У вітчизняному законодавстві таке формулювання наведено, знову ж таки, лише у програмному документі – «Загальнодержавній програмі охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів» від 22.03.2001 р. [24], згідно з якою екосистема – це природний комплекс, створений живими організмами, з умовами їх існування, пов'язаними між собою обміном речовин і енергії, які утворюють систему взаємозумовлених біотичних та абіотичних явищ і процесів (розділ I).

Законодавча пасивність та невизначеність у питанні визнання екосистеми об'єктом правового регулювання зумовила появу в науці різних поглядів на екосистему як об'єкт екологічного права та її місце серед інших об'єктів.

Одразу ж зауважимо, що у вітчизняній еколого-правовій доктрині тенденція до визнання екосистеми об'єктом екологічного права вже має місце. Так, В. І. Андрейцев (V. I. Andreitsev), посилаючись на ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», яка, нагадаємо, не містить екосистеми серед об'єктів правової охорони, стверджує, що об'єктами екологічного права є сукупність природних, природно-соціальних умов та процесів, природних ресурсів, ландшафтів, природних та природно-антропогенних комплексів, екосистем та життя і здоров'я громадян, що підлягають охороні за допомогою норм екологічного законодавства [25, с. 18].

Серед об'єктів екологічного права екосистему виділяють й інші вчені, як українські, так і зарубіжні. Наприклад, С. В. Шарапова (S. V. Sharapova) розглядає екосистему як особливий об'єкт охорони та наголошує на необхідності виділення і закріплення екосистем на законодавчому рівні та більш детального врегулювання в законодавстві положень щодо їх охорони та відновлення [26, с. 154]. А, приміром, О. Л. Дубовик (O. L. Dubovik) пропонує вважати екосистему новим об'єктом еколого-правового регулювання нарівні з біологічними ресурсами, генетичними ресурсами, екологічною безпекою та низкою інших об'єктів [27, с. 28].

Незважаючи на певну узгодженість у питанні визнання екосистеми об'єктом екологічного права, погляди науковців щодо її місця серед інших об'єктів еколого-правового регулювання суттєво різняться. Окремі вчені, передусім В. І. Андрейцев (V. I. Andreytsev) [25, с. 16] і Г. В. Анісімова (A. V. Anisimova) [28, с. 6; 29, с. 6; 30, с. 17], вважають екосистему комплексним (особливо охоронюваним) об'єктом екологічного права. Висловлюючи вже усталений в еколого-правовій науковій та навчальній літературі поділ усіх об'єктів на три групи – 1) диференційні, або диференційовані (земля, надра, води, ліси, рослинний світ, тваринний світ, атмосферне повітря тощо), 2) інтеграційні, або інтегровані (навколишнє природне середовище та життя і здоров'я громадян), а також 3) комплексні, або особливо охоронювані, – вони пропонують відносити екосистему, разом із природними комплексами та ландшафтами, природно-соціальними умовами і процесами, природно-антропогенними комплексами та екологічною мережею, саме до третьої групи – комплексних (особливо охоронюваних) об'єктів, указуючи при цьому, що екосистемою є виключна (морська) економічна зона та континентальний шельф із розташованими на них природними ресурсами. Вважаємо, що така позиція потребує додаткового обґрунтування, адже незрозуміло, чому науковці з усіх комплексних (особливо охоронюваних) об'єктів екосистемою називають лише виключну (морську) економічну зону та континентальний шельф.

До комплексних об'єктів екологічного права, очевидно, відносить екосистему й І. І. Каракаш (I. I. Karakash) який, хоч і безпосередньо не вживає термін «екосистема», проте наводить екосистемне визначення комплексних об'єктів, зазначаючи, що вони мають місце, коли на певній території самостійно функціонує чисельна кількість або декілька видів природних об'єктів і природних ресурсів, що взаємопов'язані між собою та впливають один на одного. Зауважимо, однак, що з позиції комплексних об'єктів учений також розглядає навколишнє природне середовище, хоч у процесі класифікації відносить його до інтегрованих об'єктів, та наголошує, що найбільш поширеним природним комплексом у такому розумінні є все навколишнє природне середовище з усіма його екологічними властивостями, економічними цінностями, енергетичними джерелами та іншими природними об'єктами і ресурсами. У цьому значенні, продовжує він, природне середовище можна розглядати як єдиний природний комплекс, який об'єднує всю сукупність природних об'єктів та природних ресурсів країни [31, с. 89, 93].

До групи інтегрованих об'єктів екосистему відносить Ю. С. Шемшученко (Yu. S. Shemshuchenko), називаючи екосистемою навколишнє природне середовище в цілому. За словами вченого, об'єкт екологічного права не є однорідним, адже в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» виділено навколишнє природне середовище та три його головні елементи: природні ресурси; особливо охоронювані природні території та об'єкти; здоров'я і життя людей. Із визначення навколишнього природного середовища як сукупності природних і природно-соціальних умов та процесів випливає, що

воно є складною екосистемою, якій властиві як природні, так і природно-антропогенні закономірності [32, с. 12]. Схожу думку висловлює Б. В. Єрофєєв (B. V. Erofeev), наголошуючи, що під навколишнім природним середовищем слід розуміти екологічну систему країни, яка являє собою сукупність екологічних систем. Однак, наголошує вчений, через вибірковість суспільного інтересу правовому регулюванню піддаються не екологічні системи в цілому, а лише окремі елементи цих систем: а) природні об'єкти: земля, надра землі, ліси, види, дика фауна, атмосферне повітря; б) природні комплекси, курортні місцевості, ландшафти особливого призначення (заповідники, національні природні парки, заказники, пам'ятки природи тощо); в) природні властивості природних об'єктів: режим ґрунтової вологи, гідрологічний режим вод, корисні властивості життєдіяльності дикої фауни тощо; г) природні процеси: період сокоруху в деревах лісів, період нересту риб, період міграції тварин та ін. [33, с. 75, 77].

Значна кількість правознавців досліджують екосистему з позиції загально-визнаного та популярного в науці диференційованого та інтегрованого підходів в екологічному праві, які відповідно виражаються у галузевому (пооб'єктному) регулюванні – створенні окремих норм з використання й охорони кожного з видів природних об'єктів та в регулюванні охорони та використання навколишнього природного середовища як єдиного об'єкта. Як пише щодо цього М. М. Бринчук (M. M. Brinchuk), з урахуванням складності (неоднорідності) об'єкта екологічних відносин на сучасному етапі реалізується два основних підходи до розвитку екологічного права – інтегрований і диференційований [34, с. 82].

Саме із цієї позиції учений розглядає екосистемний підхід та, власне, екосистему в екологічному праві. На його думку, в екологічному законодавстві та праві екосистемний підхід реалізується шляхом оголошення екосистем самостійним об'єктом екологічних відносин та за допомогою відображення екосистемних вимог при регулюванні відносин щодо використання та охорони окремих природних ресурсів у природоресурсному законодавстві, завдяки чому екосистемний підхід реалізується як один з найважливіших принципів екологічного права. Учений наголошує, що при легальному, як і науковому, визначенні поняття екосистеми підкреслюється, що живі і неживі елементи, що утворюють екологічну систему та входять до неї, взаємодіють як єдине функціональне ціле і пов'язані між собою обміном речовиною і енергією. Саме на цьому ґрунтується інтегрований підхід до регулювання екологічних відносин в екологічному праві, тоді як відображення вимог з охорони навколишнього середовища в природоресурсному законодавстві є суттєвою характеристикою диференційованого підходу. Визначаючи значення екосистемного підходу в екологічному праві, як і інтегрованого та диференційованого підходів у цілому, важливо підкреслити, що вони мають об'єктивний характер. Об'єктивність обумовлена саме функціонуванням живих і неживих елементів в екологічній системі, в природі в цілому як єдиного цілого [35; 36, с. 12; 37, с. 5–6].

У своїх подальших наукових працях, зокрема у монографії, вчений продовжує згадану позицію, указуючи, що в чинному законодавстві принцип екосистемного підходу реалізується через здійснення інтегрованого та диференційованого підходів до регулювання екологічних відносин, що відбувається переважно за допомогою встановлення вимог з охорони інших природних об'єктів та навколишнього середовища в процесі землекористування, лісокористування, надрокористування, водокористування, користування іншими природними багатствами. Цей принцип включає забезпечення встановлення та здійснення заходів з охорони навколишнього середовища та природокористування з урахуванням взаємозалежності явищ і процесів в екологічній системі в масштабі, достатньому для збереження сприятливого стану природи, взаємодіючих екологічних систем [38, с. 50–51].

Схожі погляди висловлює І. О. Краснова (I. O. Krasnova). На її переконання, розвиток екологічного законодавства визначається поєднанням двох підходів до встановлення правових вимог у сфері охорони навколишнього середовища та природокористування – інтегрованим і диференційованим правовим регулюванням. Поєднання цих двох підходів у регулюванні екологічних відносин відображає об'єктивну реальність, з одного боку, існування єдиного світу природи, а з іншого – наявність відмінностей між її окремими компонентами і відповідного врахування взаємозв'язку та взаємовпливу природних об'єктів у формуванні загального стану природного середовища при регулюванні екологічних відносин [39].

Наука екологічного права, продовжує свою думку вчена, також підтверджує цю очевидну істину, констатуючи використання в розвитку екологічного законодавства як багатокомпонентної, але єдиної галузі законодавства інтегрованого і диференційованого правового регулювання суспільних відносин з приводу навколишнього середовища і його окремих складових частин – природних об'єктів (компонентів, ресурсів) у їх поєднанні. Нерозривний взаємовплив диференційованого й інтегрованого підходів зумовлений об'єктивними процесами еволюції природи і її складом, тоді як зближення цих двох підходів реалізується через поступове введення в екологічне законодавство поняття «екосистема» та розробку спеціальних прийомів і способів правового регулювання всього комплексу відносин з приводу як охорони, так і використання окремих, пов'язаних територією природних екосистем [39].

Серед українських учених позицію про поєднання диференційного й інтеграційного підходів у питанні регулювання об'єктів екологічного права підтримує, зокрема, М. В. Краснова (M. V. Krasnova), яка зазначає, що ці два підходи можуть мати місце в науці екологічного права як один із аспектів її методології, отже, інтеграцію та диференціацію в екологічному праві доцільно розглядати як системно-структурний метод пізнання, який дозволяє на належному науковому рівні дати пояснення не лише про об'єкти та джерела цієї галузі, але й про її предмет, систему та інші важливі складові [40, с. 76–77].

Погляди І. О. Краснової (І. О. Krasnova) також поділяє М. К. Черкашина (М. К. Cherkashyna), підкреслюючи, що законодавство України має йти шляхом зближення диференційованого та інтегрованого підходів за допомогою впровадження екосистемного (комплексного) підходу, тобто розробки спеціальних прийомів і способів правового регулювання всього комплексу відносин як з охорони, так і використання окремих, пов'язаних територією природних екосистем, виходячи із завдання збереження тієї чи іншої екосистеми в цілому [41].

Визнаючи справедливість інтегрованого та диференційованого підходів в екологічному праві та підтримуючи будь-які спроби їх зближення, слід, однак, зазначити, що за наявного розуміння основ екологічного права диференційований підхід завжди матиме пріоритет над інтегрованим. На це, до речі, вказує й І. О. Краснова (І. О. Krasnova), яка, пропагуючи співіснування інтегрованого та диференційованого підходів в екологічному праві, одночасно звертає увагу на складність їх гармонійного поєднання. Вона пише, що при всій безпеліційності тези про обґрунтованість використання інтегрованого та диференційованого підходів у регулюванні відносин з приводу навколишнього середовища в цілому та його окремих компонентів постає питання про забезпечення їх гармонійного поєднання з урахуванням ландшафтного, кліматичного, географічного розмаїття самої єдиної природи і вироблення моделі правового регулювання в цій сфері. Вирішення цього завдання, продовжує вчена, об'єктивно протікає в умовах реально сформованого балансу між диференційованим і інтегрованим правовим регулюванням екологічних відносин, який виявляється в тому, що сьогодні диференційований підхід у регулюванні екологічних відносин є добре затребуваним, бо виражає чіткі та такі, які можуть бути визначені кількісно для людини і держави, економічні інтереси, пов'язані з використанням природних багатств, містить юридично зрозумілі та процесуально опрацьовані правові норми. Законодавство в цій частині має добрі історичні корені, воно активно розвивається, пристосовується до мінливих економіко-політичних умов. Такий рівень розвитку дає можливість ученим визнати наявність природоресурсного законодавства та права, і така думка має настільки сильні позиції, що стала продукувати свої негативні наслідки, блокуючи застосування інтегрованого підходу. На тлі цих досягнень розвитку диференційованого підходу інтегрований підхід залишається слабо затребуваним як у законодавстві, так і в науці. Усі спроби кодифікувати екологічне законодавство шляхом розробки Екологічного кодексу та нарешті об'єднати всі екологічні правила на основі єдиних принципів і завдань поки зазнають невдачі, так само як і сама система екологічного законодавства залишається безсистемною та не має єдиної наукової концепції у своїй основі [39].

Так, дійсно, на даному етапі розвитку екологічного законодавства та права, коли інтегрований підхід лише починає отримувати широке визнання, адже, за влучним зауваженням М. М. Бринчука (М. М. Brinchuk), до останнього часу панував галузевий підхід до правового регулювання охорони та використання окремих природних ресурсів – земель, надр, вод, лісів тощо, у рамках якого недо-

оцінювались та відповідно не враховувались у необхідній мірі фактори взаємозв'язку явищ і процесів у природі як інтегрованому об'єкті [38, с. 52], доцільно вести мову про зближення диференційованого й інтегрованого підходів у правовому регулюванні екологічних відносин. Разом із тим, на наше глибоке переконання, майбутнє екологічного права пов'язане саме з пріоритетним розробленням інтегрованого підходу, яким, власне, і є екосистемний підхід. А тому подолання негативних наслідків, на які вказує І. О. Краснова (I. O. Krasnova), можливо шляхом визнання на доктринальному рівні екосистеми центральним об'єктом екологічного права та дослідженням в екосистемному контексті всіх його «традиційних» об'єктів. Не тільки комплексних (особливо охоронюваних) об'єктів та навколишнього природного середовища в цілому як інтегрованого об'єкта, які, як ми бачили, вже визнаються екосистемами в еколого-правовій науці, а й іншого інтегрованого об'єкта – життя і здоров'я людини, яка є невід'ємною частиною екосистем та взагалі всіх диференційованих об'єктів (земля, надра, води, ліси, рослинний світ, тваринний світ, атмосферне повітря та ін.).

До речі, останнім часом у науці послідовно обґрунтовується ідея щодо необхідності перегляду підходів до місця людини, її життя і здоров'я в системі об'єктів екологічного права. Так, на думку М. В. Краснової (M. V. Krasnova), зважаючи на біологічне походження та неможливість існування без природи, людину та її складові елементи, такі як життя і здоров'я, необхідно вважати складовою частиною природи, що дозволить відобразити екоцентричний підхід у розумінні сучасних взаємин суспільства і природи [42, с. 9]. Так само й диференційовані об'єкти багатьма науковцями вже розглядаються з екосистемних позицій. Зокрема, з таких позицій М. Л. Муравська (M. L. Muravska) розглядає штучний водний об'єкт [43], Р. Ф. Смолярчук (R. F. Smoliarchuk) та О. П. Чопик (O. P. Choryk) – ліс [44; 45], І. А. Городецька (I. A. Horodetska) – тваринний світ [46] тощо. Вважаємо, що така тенденція буде продовжуватись і посилюватись й у віддаленій, але осяжній перспективі, всі природні об'єкти досліджуватимуться науковцями саме в екосистемному контексті [47].

Як зауважує Р. О. Перелет (R. O. Perelet), екосистемний підхід, передбачений у Конвенції про охорону біорізноманіття, – це засіб, який дозволяє розглядати взаємозв'язки всередині екосистем з іншими системами та людьми, для яких екосистеми є місцем проживання і засобом для існування. Він передбачає перехід від одностороннього розгляду ринково цінних видів – наприклад, підходу до лісів виключно як джерела деревини – до різностороннього погляду, роботі в різних просторово-часових масштабах, використання всіх наявних знань і залучення відповідних зацікавлених сторін. Цей підхід покликаний забезпечити довгострокову стійкість біорізноманіття та значного розвитку сьогодишнього розуміння сталого природокористування [48, с. 39]. Отже, екосистемний підхід – це новий погляд на усталені речі, сутність якого полягає насамперед у тому, щоб подолати, як указав Б. В. Єрофєєв (B. V. Erofeev), «вибірковість суспільного інтересу» та змістити акцент з управління окремими природними об'єктами на управління екосистемами, які мають безпосереднє значення для людства.

Безумовно, це вкрай складне завдання, яке стикатиметься з низкою проблем. Про це, серед іншого, пише й сама І. О. Краснова (I. O. Krasnova), на думку якої регулювання відносин з приводу екологічних систем потребує розвитку. Спираючись на досягнення природничо-наукових досліджень, зауважує вчена, необхідно визначити види екологічних систем за різними критеріями, самі критерії, встановити порядок визначення меж екосистем, визначити їх статус, зокрема їх співвідношення з іншими вже існуючими кордонами, визначити порядок державного управління, вписавши його в діючу систему державних повноважень і функцій, визначити права громадян і громадських об'єднань у цьому процесі. Нарешті, потрібно визначити сам порядок природокористування й охорони навколишнього середовища в кожній екосистемі шляхом встановлення різних вимог до ведення господарської діяльності, будівництва, розвитку населених пунктів з критерієм тієї чи іншої цінності і значущості екосистеми як для її збереження, так і придатності для задоволення людських потреб, її уразливості перед антропогенним навантаженням, термінах та наслідках адаптації природи до змін під впливом людської діяльності. При використанні методу екосистемного регулювання щодо екологічних відносин, продовжує дослідниця, постане питання й про долю природоресурсного законодавства [39].

Цікаво, що погляди на екосистемний підхід, який має охопити всі об'єкти еколого-правового регулювання, простежуються й у прихильників поєднання диференційованого та інтегрованого підходів в екологічному праві. Приміром, М. М. Бринчук (M. M. Brinchuk), розкриваючи правову сутність принципу екосистемного підходу до правового регулювання охорони навколишнього середовища і природокористування, пише, що вона виявляється в необхідності сприйняття та відображення в праві будь-якого об'єкта екологічних відносин, які регулюються в тому чи іншому нормативному правовому акті, як елемента природної екологічної системи, що перебуває в постійних зв'язках і взаємодіях з іншими елементами. Відповідно, при регулюванні цих відносин а) виявляються зв'язки цього об'єкта з іншими елементами екосистеми; б) виявлені зв'язки та взаємодії враховуються в нормах права і в) формулюються вимоги, які забезпечують збереження всієї екологічної системи [38, с. 50].

У цьому аспекті слухними є висновки, до яких дійшла Г. В. Анісімова (A. V. Anisimova) у монографії, присвяченій теоретичним засадам розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини. На підставі аналізу об'єктного складу природно-правових екологічних відносин вона сформулювала визначення основоположних термінів, які, на її думку, в майбутньому мають бути включені до Екологічного кодексу України [49, с. 305–306]. За допомогою їх поетапного співставлення бачимо, що всі вони мають екосистемну спрямованість.

Так, природним об'єктом дослідниця називає «природну екологічну систему, природний ландшафт і компоненти, що їх складають, які зберегли свої природні властивості». З огляду на те, що ландшафт є основним щаблем ієрархії геосистем, які у свою чергу є географічним еквівалентом екосистем і означають один і той

самий об'єкт, але з іншої точки зору, можна казати про те, що природний об'єкт – це природна екосистема та її складові компоненти, які зберегли свої природні властивості. Природним середовищем, на думку вченої, є «сукупність природних об'єктів довкілля», отже, сукупність природних екосистем і їх компонентів. Далі, природними ресурсами позначено «компоненти природного середовища (земля, надра, водні об'єкти, атмосферне повітря, ліси, об'єкти тваринного й рослинного світу), які використовуються або можуть бути використані у процесі господарської та іншої діяльності», тобто, по суті, компоненти, або краще – частини сукупності природних екосистем і їх компонентів, які використовуються або можуть бути використані. Природно-антропогенний об'єкт визначається як «природний об'єкт, змінений внаслідок господарської чи іншої діяльності», іншими словами – це змінена природна екосистема та її компоненти. Навколишнє природне середовище саме по собі визначається як екосистема – сукупність усіх природних умов, у тому числі й тих, що зазнали змін у процесі виробничо-господарської діяльності, які перебувають у нерозривному зв'язку і створюють єдину екологічну систему. Тоді як довкілля (наколишнє середовище) є сукупністю природних, природно-антропогенних, антропогенних і технологічних об'єктів і факторів, які впливають на умови життєдіяльності людини. Простіше кажучи – це сукупність природних і штучних екосистем та їх компонентів.

Підсумовуючи, зазначимо, що все частіше в еколого-правовій доктрині постає питання про необхідність суттєвого реформування основ екологічного права, у тому числі адекватного реагування на появу нових об'єктів правового регулювання, про що вказують А. П. Гетьман (А. Р. Getman) і В. А. Зуєв (V. A. Zuiiev) [50, с. 105], та розроблення концепції (доктрини) об'єктів екологічного права, яка до цього часу, як стверджує М. В. Краснова (M. V. Krasnova), ще не розвинулася належним чином [40, с. 79]. Як пише Г. В. Анісімова (A. V. Anisimova), екологічне право, як самостійна та відносно молода галузь права, продовжує формуватися і розвиватися, тоді як перелік об'єктів еколого-правового регулювання залишається відкритим. Імовірно, він буде розширюватися залежно від суспільної необхідності та доцільності на рівні як національного, так і міжнародного законодавства завдяки розробкам сучасної науки екологічного права [51, с. 2–3]. У той же час, наголошує дослідниця у своїй монографії, ознайомлення з навчально-методичною, монографічною літературою та іншими науковими працями вчених дозволяє констатувати, що класичні теоретико-методологічні підходи до екологічної системи та до екологічного права сьогодні як ніколи потребують суттєвої трансформації [49, с. 232].

Повністю поділяючи зазначену позицію, переконані, що така трансформація має відбуватись шляхом впровадження в екологічне право екосистемного підходу, тобто шляхом «екосистемізації» («ecosystemization») екологічного права в цілому та його об'єктів зокрема, яка потребує не просто визнання екосистеми об'єктом еколого-правового регулювання, а надання їй центрального місця в екологічному праві, саме так, як свого часу це зробив Ю. Одум (E. Odum) в екології. Перефразовуючи слова видатного еколога про те, що нова екологія –

це системна екологія, можемо припустити, що зі зміною структурної організації екологічного права, коли його центральним об'єктом визнаватиметься екосистема, а всі інші об'єкти розглядатимуться в екосистемному контексті, концепція екосистеми матиме статус головної парадигми екологічного права та, ймовірно, згодом, будучи достатньо «екосистемоцентричним» («ecosystemocentric»), екологічне право поступово трансформується в «системне екологічне право», або «екосистемне право» («ecosystem law»), так само як і екологічне законодавство нарешті отримає у своїй основі єдину наукову концепцію – концепцію екосистеми, яка значно активізує процес його кодифікації у вигляді розробки «Екосистемного кодексу» («Ecosystem Code»).

Але це вже предмет дослідження наших наступних публікацій.

Висновки. Таким чином, екосистемний підхід є новітньою стратегією, яка за своєю сутністю спрямована на зміщення акценту з управління окремими природними об'єктами на управління екосистемами, що мають безпосереднє значення для всього людства. З огляду на це, впровадження екосистемного підходу в екологічне право передбачає трансформацію цієї галузі права на рівні об'єктного складу та визнання екосистеми її центральним об'єктом. Саме концепція екосистеми може стати тією точкою згуртування вчених, яка здатна об'єднати різнобарвні та почасти цілком протилежні погляди на екологічне право та шляхи його подальшого розвитку. Зазначена позиція, безумовно, є спірною та може бути критично сприйнята в наукових колах, а тому потребує всебічного розроблення й обґрунтування. Разом із тим уже сама постановка питання про місце екосистеми серед об'єктів екологічного права започаткує, сподіваємось, жваву та плідну наукову дискусію, яка допоможе виробити оптимальну модель правового регулювання екологічних відносин.

Список літератури

1. Носік В. В. Проблеми правового забезпечення реалізації цілей сталого розвитку у сфері збереження, відновлення та раціонального використання екосистем в Україні. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 23–26.
2. Tansley A. G. The Use and Abuse of Vegetational Concepts and Terms. *Ecology*. 1935. Vol. 16. No. 3. P. 284–307.
3. Tansley A. G. The British Islands and Their Vegetation. Vol. 1. Cambridge University Press. pp. XXXVIII, 930, with 162 plates containing 418 photographs, and 179 figures in the text. 1939.
4. Сукачев В. Н. Избранные труды. Основы лесной типологии и биогеоценологии : в 3-х т. Т. 1. Ленинград : Наука, 1972. 418 с.
5. Дебелая И. Д. Рациональное природопользование : учеб. пособие. Хабаровск : Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2012. 141 с.
6. Lindeman R. L. The Trophic-Dynamic Aspect of Ecology. *Ecology*. 1942. Vol. 23. № 4. P. 399–417.
7. Evans F. C. (1956). Ecosystem as the Basic Unit in Ecology. *Science*. 1956. Vol. 123. Issue 3208. P. 1127–1128.
8. Stoddart D. R. Geography and the Ecological Approach: The Ecosystem as a Geographic Principle and Method. *Geography*. Vol. 50. No. 3. 1965. P. 242–251.

9. Odum E. P. *Fundamentals of ecology*. Philadelphia : W. B. Saunders Company, 1953. 384 p.
10. Одум Ю. Экология: в 2-х т. Т. 1; Пер с англ. Москва : Мир, 1986. 328 с., ил.
11. Odum E. P. *The New Ecology*. *BioScience*. 1964. Vol. 14. No. 7. P. 14–16.
12. Van Dyne G. M. *Ecosystems, systems ecology, and systems ecologists*. ORNL-3957. Oak Ridge National Laboratory, Oak Ridge, TN. 1966. P. 1–40.
13. Одум Ю. Основы экологии. Москва : Мир, 1975. 740 с.
14. Данилов-Данильян В. И., Лосев К. С., Рейф И. Е. (2005). Перед главным вызовом цивилизации: Взгляд из России : монография. Москва : ИНФРА-М, 224 с. URL: http://lit.lib.ru/r/rejf_i_e/peredglawnymwyzowomcivilizacii.shtml (дата звернення: 20.08.2020).
15. Экосистемы и благосостояние человека. Синтез: доклад международной программы «Оценка экосистем на пороге тысячелетия», 2005 г. URL: <https://www.millenniumassessment.org/documents/document.791.aspx.pdf> (дата звернення: 20.08.2020).
16. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р. Дата оновлення: 29.10.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030 (дата звернення: 20.08.2020).
17. Доклад первого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Нассау, 28.11–09.12.1994; UNEP/CBD/COP/1/17, 28.02.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-01/official/cop-01-17-ru.pdf> (дата звернення: 20.08.2020).
18. Доклад второго совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Джакарта, 06–17.11.1995; UNEP/CBD/COP/2/19, 30.11.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-02/official/cop-02-19-ru.pdf> (дата звернення: 20.08.2020).
19. Доклад о работе пятого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Найроби, 15–26.05.2000; UNEP/CBD/COP/5/23, 22.06.2000). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-05/official/cop-05-23-ru.pdf> (дата звернення: 20.08.2020).
20. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 20.08.2020).
21. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. Дата оновлення: 07.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 20.08.2020).
22. Об охране окружающей среды : Федеральный закон Российской Федерации от 10.01.2002 г. № 7-ФЗ. URL: <https://zakonbase.ru/zakony/ob-ohrane-sredi/> (дата звернення: 20.08.2020).
23. Об охране окружающей среды : Закон Республики Беларусь от 26.11.1992 г. № 1982-XII. URL: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=v19201982> (дата звернення: 20.08.2020).
24. Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів : Закон України від 22.03.2001 р. № 2333-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2333-14> (дата звернення: 20.08.2020).
25. Андрейцев В. И. Экологичне право : навч. посібник для юрид. фак. вузів. Київ : Вентурі, 1996. 207 с.
26. Шарапова С. В. Деякі питання охорони та збереження екологічних систем. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 142. С. 149–157.
27. Дубовик О. Л., Кремер Л., Люббе-Вольфф Г. Экологическое право : учебник для высших учебных заведений / отв. ред. О. Л. Дубовик. Москва : Изд-во «Эксмо», 2005. 768 с.
28. Экологичне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Харків : Право, 2009. 328 с.
29. Экологичне право : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.
30. Экологичне право : підручник. А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2019. 552 с.
31. Экологичне право України : підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. І. І. Каракаша. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

32. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с.
33. Ерофеев Б. В. Экологическое право России : учебник. Изд. второе, переработанное и дополненное. Москва : Юрист, 1996. 624 с.
34. Бринчук М. М. Концепции развития экологического законодательства Российской Федерации. Санкт-Петербург : Изд-во Юридического института, 2009. 168 с.
35. Бринчук М. М. Экосистемный подход в праве. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/34637-ehkosistemnyj-podkhod-prave> (дата звернення: 20.08.2020).
36. Бринчук М. М. Естественные экологические системы и экологическое право. Часть 1. *Астраханский вестник экологического образования*. 2012. № 2 (20). С. 4–14.
37. Бринчук М. М. Естественные экологические системы и экологическое право. Часть 2. *Астраханский вестник экологического образования*. 2012. № 3 (21). С. 4–17.
38. Бринчук М. М. Принципы экологического права : монография. Москва : Юрлитинформ, 2013. 208 с.
39. Краснова И. О. Дифференциация и интеграция в экологическом праве: на пути к сближению. URL: <http://отрасли-права.рф/article/19298> (дата звернення: 20.08.2020).
40. Краснова М. В. Інтеграційний та диференційні підходи в теорії екологічного права: проблеми методології науки. *Проблеми інтеграції та диференціації в екологічному праві* : матеріали Всеукраїнського наук.-практ. круглого столу, (25 верес. 2014 р., м. Дніпропетровськ). Дніпропетровськ, 2014. С. 75–86.
41. Черкашина М. К. Понятие и признаки водной экосистемы как объекта экологических правоотношений. *Legea si Viata*. 2020. URL: <https://www.researchgate.net/publication/341178737> (дата звернення: 20.08.2020).
42. Краснова М. Стан та перспективи розвитку вчення про об'єкти екологічного права: науково-методологічні аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2013. Вип. 2 (96). С. 8–12.
43. Муравська М. Л. Поняття штучного водного об'єкта як об'єкта правових відносин. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 277–281.
44. Смолярчук Р. Ф. Правове поняття лісу як об'єкта охорони й використання в юридичній доктрині та законодавстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 219–223.
45. Чопик О. Поняття лісу як об'єкта правового регулювання. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2010. Вип. 50. С. 224–229.
46. Городецька І. А. До розуміння та визначення поняття «тваринний світ». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 9-2. Т. 2. С. 40–42.
47. Суєтнов Є. П. «Екосистемізація» об'єктів екологічного права в контексті впровадження та реалізації екосистемного підходу. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 132–151.
48. Перелет Р. А. Экосистемный подход к управлению природопользованием и природоохранной деятельностью. *Механізм регулювання економіки*. 2006. № 1. С. 36–53. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/8840> (дата звернення: 20.08.2020).
49. Анісімова Г. В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини : монографія. Харків : Право, 2019. 672 с.
50. Гетьман А. П., Зуєв В. А. Формування еколога-правової науки: ресурсний аспект та проблеми його інтеграції. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 104–123.
51. Анісімова Г. В. Об'єкти екологічних правовідносин: сучасні підходи. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1 (5). С. 1–17.

References

1. Nosik, V.V. (2019). Problemy pravovoho zabezpechennia realizatsii tsilei staloho rozvytku u sferi zberezhenia, vidnovlennia ta ratsionalnoho vykorystannia ekosystem v Ukraini. *Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання ekolohichnykh, zemelnykh, ahramnykh, pryrodoresursnykh vidnosyn v umovakh hlobalizatsii: zb. materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Ivano-Frankivsk – Yaremche,*

20–22 veresnia 2019 r.) – Features of legal regulation of ecological, land, agrarian, natural resource relations in the conditions of globalization: Proceedings of the Conference Title, Ivano-Frankivsk, 23–26 [in Ukrainian].

2. Tansley, A.G. (1935). The Use and Abuse of Vegetational Concepts and Terms. *Ecology*, vol. 16, 3, 284–307.

3. Tansley, A.G. (1939). The British Islands and Their Vegetation. Vol. 1. Cambridge University Press. pp. XXXVIII, 930, with 162 plates containing 418 photographs, and 179 figures in the text.

4. Sukachev, V.N. (1972). Izbrannye trudy. Osnovy lesnoj tipologii i biogeocenologii. (Vols. 1–3); Vol. 1. Leningrad: Nauka [in Russian].

5. Debelaja, I.D. (2012). Racional'noe prirodopol'zovanie. Habarovsk: Izd-vo Tihookean. gos. un-ta [in Russian].

6. Lindeman, R.L. (1942). The Trophic-Dynamic Aspect of Ecology. *Ecology*, vol. 23, 4, 399–417.

7. Evans, F.C. (1956). Ecosystem as the Basic Unit in Ecology. *Science*. vol. 123, issue 3208, 1127–1128.

8. Stoddart, D.R. (1965). Geography and the Ecological Approach: The Ecosystem as a Geographic Principle and Method. *Geography*, vol. 50, 3, 242–251.

9. Odum, E.P. (1953). Fundamentals of ecology. Philadelphia: W. B. Saunders Company.

10. Odum, Ju. (1986). Jekologija. (Vols. 1–2; Vol. 1). Moscow: Mir [in Russian].

11. Odum, E.P. (1964). The New Ecology. *BioScience*, vol. 14, 7, 14–16.

12. Van Dyne, G.M. (1966). Ecosystems, systems ecology, and systems ecologists. ORNL-3957. Oak Ridge National Laboratory, Oak Ridge, TN, 1–40.

13. Odum, Ju. (1975). Osnovy jekologii. Moscow: Mir [in Russian].

14. Danilov-Danil'jan, V.I., Losev, K.S., Rejf, I.E. (2005). Pered glavnym vyzovom civilizacii: Vzgljad iz Rossii. Moscow: INFRA-M. URL: http://lit.lib.ru/r/rejf_i_e/peredglavnymwyzowomciwilizacii.shtml [in Russian].

15. Jekosistemy i blagosostojanie cheloveka. Sintez»: doklad mezhdunarodnoj programmy «Ocenka ekosistem na poroge tysjacheletija». (2005). URL: <https://www.millenniumassessment.org/documents/document.791.aspx.pdf>.

16. Konventsia pro okhoronu biolohichnoho riznomanittia vid 05.06.1992 r. Data onovlennia: 29.10.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030.

17. Doklad pervogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Nassau, 28.11–09.12.1994; UNEP/CBD/COP/1/17, 28.02.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-01/official/cop-01-17-ru.pdf> [in Russian].

18. Doklad vtorogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Dzhakarta, 06–17.11.1995; UNEP/CBD/COP/2/19, 30.11.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-02/official/cop-02-19-ru.pdf> [in Russian].

19. Doklad o rabote pjatogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Najrobi, 15–26.05.2000; UNEP/CBD/COP/5/23, 22.06.2000). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-05/official/cop-05-23-ru.pdf> [in Russian].

20. Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 r. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>.

21. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 r. № 1264-XII. Data onovlennia: 07.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

22. Ob ohrane okružhajushhej sredy: Federal'nyj zakon ot 10.01.2002 g. № 7-FZ. URL: <https://zakonbase.ru/zakony/ob-ohrane-sredi/>.

23. Ob ohrane okružhajushhej sredy: Zakon Respubliki Belarus' ot 26.11.1992 g. № 1982-XII. URL: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=v19201982>.

24. Pro zatverdzhennia Zahalnoderzhavnoi prohramy okhorony ta vidtvorennia dovkillia Azovskoho i Chornoho moriv: Zakon Ukrainy vid 22.03.2001 r. № 2333-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2333-14>.

25. Andreitsev, V.I. (1996). *Ekolohichne pravo*. Kyiv: Venturi [in Ukrainian].
26. Sharapova, S.V. (2018). Deiaki pytannia okhorony ta zberezhennia ekolohichnykh system. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 142, 149–157* [in Ukrainian].
27. Dubovik, O.L., Kremer, L., Ljubbe-Vol'ff, G. (2005). *Jekologicheskoe pravo*. O.L. Dubovik (Ed.). Moscow: «Jeksmo» [in Russian].
28. Getman, A.P., Shulha, M.V. (Eds.). (2009). *Ekolohichne pravo Ukrainy*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
29. Getman, A.P. (Ed.). (2013). *Ekolohichne pravo*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
30. Getman, A.P., Anisimova, A.V., Sokolova, A.K. et al. (2019). *Ekolohichne pravo*. A.P. Getman (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
31. Karakash, I.I. (Ed.). (2012). *Ekolohichne pravo Ukrainy*. Odesa: Feniks [in Ukrainian].
32. Shemshuchenko, Yu.S. (Ed.). (2008). *Ekolohichne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs*. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «Iurydychna dumka» [in Ukrainian].
33. Erofeev, B.V. (1996). *Jekologicheskoe pravo Rossii*. Moscow: «Jurist» [in Russian].
34. Brinchuk, M.M. (2009). *Koncepcii razvitija jekologicheskogo zakonodatel'stva Rossijskoj Federacii*. Sankt-Peterburg: Izd-vo Juridicheskogo institute [in Russian].
35. Brinchuk, M.M. *Jekosistemnyj podhod v prave*. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/34637-ehkosistemnyj-podkhod-prave> [in Russian].
36. Brinchuk, M.M. (2012). *Estestvennye jekologicheskije sistemy i jekologicheskoe pravo*. Chast' 1. *Astrahanskij vestnik jekologicheskogo obrazovanija – Astrakhan bulletin of environmental education, 2 (20), 4–14* [in Russian].
37. Brinchuk, M.M. (2012). *Estestvennye jekologicheskije sistemy i jekologicheskoe pravo*. Part 2. *Astrahanskij vestnik jekologicheskogo obrazovanija – Astrakhan bulletin of environmental education, 3 (21), 4–17* [in Russian].
38. Brinchuk, M.M. (2013). *Principy jekologicheskogo prava*. Moscow: Jurlitinform [in Russian].
39. Krasnova, I.O. *Differenciacija i integracija v jekologicheskom prave: na puti k sbližheniju*. URL: <http://отрасли-права.рф/article/19298> [in Russian].
40. Krasnova, M.V. (2014). *Intehratsiinyi ta dyferentsiinyi pidkhody v teorii ekolohichnoho prava: problemy metodolohii nauky. Problemy intehratsii ta dyferentsiatsii v ekolohichnomu pravi: materialy Vseukrainskoho nauk.-prakt. kruhloho stolu (Dnipropetrovsk, 25 veresnia 2014 r.) – Problems of integration and differentiation in environmental law: Proceedings of roundtable discussion*. Dnipropetrovsk, 75–86 [in Ukrainian].
41. Cherkashyna, M. (2020). *Concept and features of an aquatic ecosystem as an object of ecological legal relations. Legea si Viata*. URL: <https://www.researchgate.net/publication/341178737> [in Russian].
42. Krasnova, M. (2013). *Stan ta perspektyvy rozvytku vchennia pro ob'iekty ekolohichnoho prava: naukovo-metodolohichni aspekty. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Yurydychni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Law, issue 2 (96), 8–12* [in Ukrainian].
43. Muravska, M.L. (2013). *Poniattia shtuchnoho vodnoho ob'iekta yak ob'iekta pravovykh vidnosyn. Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law, 2, 277–281* [in Ukrainian].
44. Smoliarchuk, R.F. (2018). *Pravove poniattia lisu yak ob'iekta okhorony y vykorystannia v yurydychnii doktryni ta zakonodavstvi. Porivnialno-analitychne pravo – Comparative analytical law, 4, 219–223* [in Ukrainian].
45. Chopyk, O. (2010). *Poniattia lisu yak ob'iekta pravovoho rehuliuвання. Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Yurydychna – Bulletin of the University of Lviv. Legal series, issue 50, 224–229* [in Ukrainian].
46. Horodetska, I.A. (2014). *Do rozuminnia ta vyznachennia poniattia «tvarynnyi svit». Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia – Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence, 9-2, vol. 2, 40–42* [in Ukrainian].

47. Suietnov, Ye.P. (2020). «Ekosystemizatsiia» ob'ektiv ekolohichnoho prava v konteksti vprovadzhenia ta realizatsii ekosystemnoho pidkhotu. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 148, 132–151* [in Ukrainian].

48. Perelet, R.A. (2006). Jekosistemnyj podhod k upravleniju prirodopol'zovaniem i prirodoohranoj dejatel'nost'ju. *Mehanizm reguljuvannja ekonomiki – Mechanism of Economic Regulation, 1, 36–53* [in Russian].

49. Anisimova, A.V. (2019). Teoretychni zasady rozvytku ekolohichnoho zakonodavstva v konteksti pryrodno-pravovoi doktryny. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

50. Getman, A.P., Zuiev, V.A. (2016). Formuvannia ekolooho-pravovoi nauky: resursnyi aspekt ta problemy yoho intehratsii. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 132, 104–123* [in Ukrainian].

51. Anisimova, A.V. (2014). Ob'ekty ekolohichnykh pravovidnosyn: suchasni pidkhody. *Teoriia i praktyka pravoznavstva – Theory and practice of jurisprudence, issue 1 (5), 1–17* [in Ukrainian].

Suietnov Ye. P., PhD in Law, Associate Professor of the Department of Environmental Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: evgeny-suetnov@ukr.net ; ORCID: 0000-0002-4094-444X

Ecosystem as an object of environmental law through the prism of the ecosystem approach implementation

The article is devoted to the study of the ecosystem as an object of environmental law through the prism of the ecosystem approach – the newest strategy aimed at shifting the emphasis from the management of individual natural objects to the management of ecosystems that are of direct importance to humanity.

The doctrinal views on the ecosystem as an object of environmental law and its place among other objects of legal regulation are analyzed. The opinion is substantiated that the implementation of the ecosystem approach into environmental law provides for the transformation of this branch of law at the level of the object composition and the recognition of the ecosystem as its central object. It has been suggested that with a change in the structural organization of environmental law, when the ecosystem will be recognized as its central object, and all other objects will be considered in the ecosystem context, the ecosystem concept will have the status of the main paradigm of environmental law and, probably, subsequently, being quite «ecosystemocentric», environmental law will be transformed into «ecosystem law», just as environmental legislation will finally be based on a single scientific concept – the concept of an ecosystem, which significantly activates the process of codification of environmental legislation in the form of developing an «Ecosystem Code».

Such position is certainly debatable and can be critically perceived in scientific circles, and therefore requires a comprehensive development and justification. At the same time, the very formulation of the question of the place of the ecosystem among the objects of environmental law can start a lively and fruitful scientific discussion that will help to develop an optimal model of legal regulation of environmental relations.

Keywords: environmental law; environmental legislation; objects of environmental law; ecosystem; ecosystem approach.

Рекомендоване цитування: Суєтнов Є. П. Екосистема як об'єкт екологічного права крізь призму впровадження екосистемного підходу. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 150. С. 101–123. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.150.210381>.

Suggested Citation: Suietnov, Ye.P. (2020). Ekosystema yak ob'ektiv ekolohichnoho prava kriz prizmu vprovadzhenia ekosystemnoho pidkhotu [Ecosystem as an object of environmental law through the prism of the ecosystem approach implementation]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 150, 101–123*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.150.210381> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 21.08.2020 р.